

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті розглядається необхідність підвищення соціального захисту населення в умовах посилення інфляційних процесів. Особливої актуальності ця проблема набуває сьогодні, в часи фінансової кризи. Авторами пропонуються сучасні механізми подолання фінансово-економічної кризи в Україні. Головні акценти зроблені на монетарну та цінову політику, а також безпосередньо на механізми соціального захисту населення.

The main issue discussed in this article is the necessity of increasing the social protection of the population in terms of information processes. Especially this problem is urgent today, during financial crisis. Authors advise modern mechanisms for overcoming the financial and economic crisis in Ukraine. Main arguments are made on the monetary and price policy as well as directly on mechanism of social protection of population.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Низький рівень життя населення, значна диференціація в доходах населення, низький рівень пенсій, збільшення кількості дострокових пенсіонерів – це лише малий перелік проблем, які загостились в період фінансової кризи в Україні.

Сьогодні соціальний захист населення здійснюється шляхом застосування таких механізмів: грошових виплат, допомог, страхових виплат, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування, різних видів пільг [1,с.57-59]. Загалом система соціального захисту охоплює наступні категорії громадян: пенсіонерів, багатодітні сім'ї, інваліди, малозабезпечені громадяни, безробітні, ветерани. Держава також слідкує та затверджує мінімальні рівні пенсій, заробітної плати, устанавлює прожитковий мінімум.

Аналіз досліджень та публікацій останніх років. Проблема соціального захисту займається низка вітчизняних вчених серед них Е.М. Лібанова, Б.О. Надточія, В.Й. Плиси, Ю.О. Школярський та інші. Зокрема цими проблемами в сфері державних фінансів займаються В.М. Федоров, В.Л. Андрущенко, О.Д. Василик, М.І. Карліна та інші. Але слід визначити, що діюча система соціального захисту недосконала, а механізм фінансування соціальних видатків потребує реформування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ця тема розглядається в дослідженнях багатьох вчених, але цікаво дослідити вплив інфляційних процесів та монетарної політики держави на причини зниження добробуту громадян та шляхів підвищення соціального захисту населення в період фінансової кризи.

Метою статті є виявлення наявних проблем в системі соціального захисту населення України, зокрема в умовах фінансово-економічної кризи, у механізмі їх фінансування та запропонування шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. При наявності великого розмаїття можливостей отримання населенням соціальної допомоги на сьогодні має місце недостатня проінформованість населення щодо можливості отримання державної соціальної допомоги. Це пов'язано у першу чергу з тим, що надання грошових допомог і пільг регулюється великим обсягом нормативних актів, що свідчить про відсутність єдиного нормативно-програмного забезпечення призначення всіх видів допомог та субсидій, до цього ж призначення їх керується різними структурами. Тільки 43% [2,с.130-135] населення використовує право на отримання пільг, що безпосередньо свідчить про необхідність налагодження системи інформаційного забезпечення громадян.

За останні роки система соціального захисту вже частково реформована, але внаслідок своєї нееластичності вона досить повільно швидко змінюється зі змінами потреб користувачів державних послуг (особливо це помітно в розмірах мінімальної заробітної плати та прожитковому мінімуму) [3,с.80-83]. Тому більшість видатків фінансується з бюджетної системи. На сьогодні ще остаточно не розмежовані видатки соціального характеру між рівнями влади. 70% видатків соціального характеру в структурі видатків зведеного бюджету мають бути профінансованими з місцевих бюджетів [4,с.132-135]. Недостатність фінансового забезпечення бюджетними коштами проявляється ще в тому, що не всі пільги які надаються комунальними підприємствами компенсуються з бюджету, а покриваються за власний кошт підприємств. Низька мотивація місцевих органів влади в наслідок переходу на фінансування програм з соціального захисту в формі субвенцій, створює передумови для неефективного використання наявних коштів.

Існуючий механізм оподаткування доходів громадян не стимулює відтворювальні процеси в суспільстві тому що доходи населення низькі, розмір соціальної пільги малий, в структурі видатків громадян значне місце займають продукти харчування. Законодавчо встановлений механізм застосування податкового кредиту, але він неефективно працює з причин низьких доходів та особливостях в структурі витрат населення. Необхідно реалізовувати заходи для зменшення тіньового сектору та збільшення кола платників податків і зборів.

Для досягнення доступності та простоти реалізації населенням прав на отримання соціальних гарантій потребує упорядкування всіх видів державних соціальних виплат та допомог. Необхідно удосконалити критерії та показники, за допомогою яких оцінюється рівень потреби у державній підтримці та моніторингу витрачання коштів державних фондів.

Зростання пенсій починаючи з 1996 року не компенсує збільшення темпів інфляції та зростання цін на товари та послуги [5,с.165-169]. Розвиток системи недержавного пенсійного страхування при наявній демографічній ситуації є першочерговим завданням в сфері пенсійного забезпечення. Утворення та використання коштів цих фондів є джерелом для інвестицій у пріоритетні галузі економіки. Державна допомога та моніторинг цих утворень дасть змогу для підвищення довіри громадян до недержавних пенсійних установ. Ще вкрай необхідне проведення роз'яснювальної роботи серед населення.

Удосконалення існуючих та впровадження нових видів допомог, зміна соціальних стандартів (приближення їх до існуючих реальних потреб населення) дасть змогу пристосувати систему соціального захисту до сучасних потреб суспільства та підвищить ефективність функціонування системи соціального захисту населення України.

Вкрай необхідне остаточно розмежування видатків між різними рівнями бюджетної системи. Потрібне зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів шляхом закріплення в рахунок власних доходів частки або одного з провідних загальнодержавних податків з метою забезпечення їх фінансової автономії, для можливості фінансувати соціальні витрати, раціональному використанню коштів та зацікавленню місцевої влади в економічному розвитку регіонів. Збільшення розмірів соціальної пільги окремим верствам населення до рівня прожиткового мінімуму. Необхідно трансформувати механізм забезпечення соціального захисту населення таким чином, щоб він постійно змінювався під впливом трансформаційних процесів в економіці.

Водночас треба відзначити, що найбільшого свого загострення всі ці питання набули в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, яка охопила весь світ та Україну зокрема. Огляду на це політичні діячі, фахівці Національного банку, вчені, професіонали перебувають у пошуку шляхів установлення економічної рівноваги. Не дивлячись на різні думки стосовно приборкування наростаючих темпів фінансово-економічного дисбалансу в Україні, одностайною є точка зору, що починати треба зі стримування інфляції і водночас – з вдосконалення системи соціального захисту населення від підвищення споживчих цін. Проте інфляція є складним багатофакторним явищем. Вона, як наслідок порушення економічної рівноваги, посилюючись в умовах фінансової кризи, спотворює ціни, насамперед, на

споживчі товари та послуги.

Прискорення інфляційних процесів в Україні обумовлено зовнішніми і внутрішніми чинниками. Вплив зовнішніх факторів став особливо відчутним з нарощуванням процесів глобалізації. З ними в Україну надійшли світові ціни на споживчі товари і всі негаразди від зростання цін на енергоносії. Порівняння співвідношення обсягів і темпів зросту експорту-імпорту показує, що починаючи з 2005 року спостерігається значне перевищення не тільки темпів росту імпорту над темпами росту експорту, а з 2006 року імпорт перевищує експорт і в грошовому вимірюванні (табл.1).

Таблиця 1

Співвідношення обсягів і темпів росту експорту-імпорту в Україні, 2001-2007рр. [6]

Показник	Рік						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Експорт товарів і послуг, млн. доларів США	21086	23351	28953	41291	44378	50239	64001
Темпи зростання до попереднього року, %	109,7	110,7	124,0	142,6	107,5	113,2	127,4
Імпорт товарів і послуг, млн. доларів США	20473	21494	27665	363313	43707	53307	71877
Темпи зростання до попереднього року, %	114,1	105,0	128,7	131,3	120,4	122,0	134,8

Тобто, за статтею перевищення імпорту над експортом зростає зовнішній борг України. Через штучну ревальвацію гривні в Україні було створено вигідні ринкові умови для зарубіжного товаровиробника, оскільки дефіцит споживчих товарів на українському ринку сприяє його наповненню дешевими низькоякісними імпортними товарами і послугами. І хоча за «кровну гривню» при її ревальвації пересічний громадянин може купити більше імпортних товарів, але при цьому програє вітчизняний товаровиробник, особливо в агропромисловому комплексі, а також створюються складні конкурентні умови для реалізації експортної продукції через її штучне подорожчання. Переходячи до внутрішніх чинників, слід підкреслити, що Україна не була готова ефективно протистояти світовій фінансовій кризі. І це було ясно за показниками загальної інфляції, темпи якої стали зростати понад усякі прогнози, сполучаючи в собі всі ознаки інерційної непередбаченої інфляції попиту і пропозиції (витрат). Так, динаміка змін ІСЦ, ВВП та агрегатів грошової маси в Україні за період 1996-2007 р.р. показує, що загальна картина щодо цінової стабільності, не дивлячись на прийняті НБУ заходи, є незадовільною за показником зростання кількості грошової маси в обігу за всіма її агрегатами (табл.2, рис.1).

Як свідчать дані таблиці 2, наприклад, у 2007 р. агрегати грошової маси дорівнюють: М0 – 148,2%, М1 – 147,2%, М2 – 150,8%, М3 – 151,7% - при темпах зростання реального ВВП на 107,6%. Хоча Європейський ЦБ рекомендує додержуватися такого співвідношення, коли темпи росту сумарної грошової маси за всіма її агрегатами перебільшують темпи росту ВВП приблизно удвічі. Багаторазове відхилення від рекомендованого «каналу» цього співвідношення указує на велику питому вагу тіньового сектору економіки та її корумпованих схем. У даному контексті зрозумілою стає кредитна експансія та непомірне зростання зовнішнього боргу, який на 01.04.08 р. становив 92,5 млрд. дол. США. І хоча борг сектора державного управління становить біля 15 млрд. дол. США, але й борг корпоративних структур є боргом України (табл.3).

Таким чином, на сьогодні існує два основних джерела перепоповнення грошових каналів: друкарський станок НБУ та постійно зростаючий зовнішній борг. До негативних чинників необхідно віднести психологічне очікування підвищення цін і недовіра населення до банківської системи.

Відомо, що зростання ВВП за рахунок збільшення товарів та послуг сприяє зменшенню індексу споживчих цін. Але за рівнем насиченості вітчизняного ринку сформована, на жаль, така послідовність: обсяги вироблених послуг; обсяги роздрібногo товарообороту; обсяги промислової продукції; обсяги продукції сільського господарства. Тобто, на внутрішньому ринку значно не вистачає промислової продукції, особливо продукції сільського господарства. Тому попит на ці товари створює надмірний тиск на загальний рівень цін (рис. 2).

Таблиця 2

Динаміка змін ІСЦ, ВВП та агрегатів грошової маси в Україні, 1996-2007рр. [6]

Період	ІСЦ до грудня поперед. року, %	M0		M1		M2		M3		Темпи зростання ВВП до відп. періоду попереднього року, % (у порівн. цінах)
		Абс. знач., грн.	Темпи зрост., %	Абс. знач., млн. грн.	Темпи зрост., %	Абс. знач., млн. грн.	Темпи зрост., %	Абс. знач., млн. грн.	Темпи зрост., %	
1996	139,7	4041	154,1	6315	134,9	9023	131,8	9364	134,9	90,0
1997	110,1	6132	151,7	9050	143,3	12448	137,9	12541	133,9	97,0
1998	120,0	7158	116,7	10331	114,2	15432	123,9	15705	125,2	98,1
1999	119,2	9583	133,9	14094	136,4	21714	140,7	22070	140,5	99,8
2000	125,8	12799	133,6	20762	147,3	31544	145,3	32252	146,1	105,9
2001	106,1	19465	152,1	29796	143,5	45186	143,3	45755	141,9	109,2
2002	99,4	26434	135,8	40281	137,6	64321	142,4	64870	141,8	105,2
2003	108,2	33119	125,3	51541	127,1	94855	147,5	95043	146,5	109,6
2004	112,3	42345	127,9	67090	130,2	125483	132,3	125801	132,4	112,1
2005	110,3	60231	142,2	98573	146,9	193145	153,9	194071	154,3	102,7
2006	111,6	74984	124,5	123276	125,1	259413	134,3	261063	134,5	107,3
2007	116,6	111119	148,2	181665	147,2	391273	150,8	396156	151,7	107,6

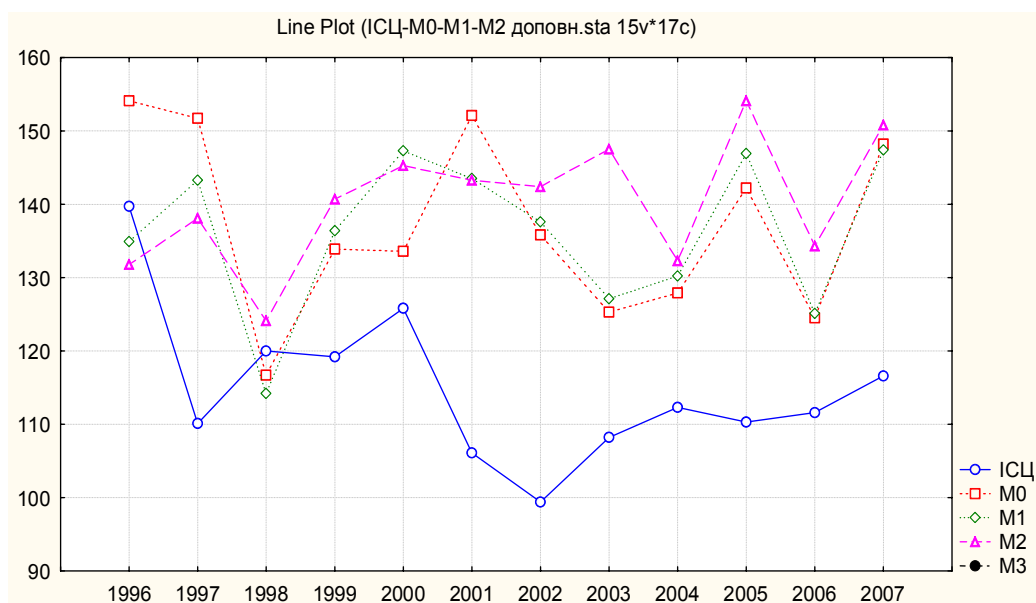

Рис.1. Динаміка зміни ІСЦ та агрегатів грошової маси протягом 1996-2007 рр.

Незважаючи на важливість прийнятих законодавчих актів щодо вдосконалення оплати праці, проблема реформування оплати праці повністю не розв'язана. Це проявляється в штучному її заниженні (порівняно з реальною вартістю робочої сили), недостатній мотивації до вискоєфективної праці, недосконалості ринкових, державних, колективно-договірних механізмів у сфері оплати праці. Про низьку відтворювальну функцію заробітної плати для більшості найманих працівників свідчить те, що середня номінальна заробітна плата по Україні становить 2,4 прожиткового мінімуму, у той час, коли межа малозабезпеченості становить 2 прожиткових мінімуми. До основних недоліків у сфері оплати праці найманих працівників можна віднести:

- низьку питому вагу заробітної плати у ВВП та в собівартості виробленої продукції;
- недосконалість міжгалузевих й міжкваліфікаційних співвідношень в оплаті праці;
- недосконалість тарифної системи оплати праці;
- недосконалість колективно-договірного регулювання заробітної плати;
- недостатність участі органів державної влади в регулюванні оплати праці;

Таблиця 3

Зовнішній борг України, 2004-2008 (р.р.) (млн. дол. США) [6]

Показники	Сектор державного управління	Органи грошово-кредитного регулювання	Банки	Темпи зрост. зовн. боргу по банк. сектору до грудня поперед. року	Інші сектори	Прямі інвестиції і міжфірмовий борг	Валовий зовнішній борг	Темпи зрост. ВЗБ, кварт. дані до грудня поперед. року	ІСЦ, квартальні дані до грудня поперед. року
На 01.01.2004	8929	9	1746	-	10803	414	23811	-	-
На 01.04.2004	9167	1852	1762	100,9	11426	426	24633	103,6	102,2
На 01.07.2004	9125	1755	2108	120,7	12469	631	26088	105,8	104,4
На 01.10.2004	10091	1692	2348	134,5	14211	622	28964	111,1	105,6
На 01.01.2005	11204	1690	2662	152,5	14532	559	30647	105,8	112,3
На 01.04.2005	11158	1573	3295	123,8	15360	510	31896	104,1	104,4
На 01.07.2005	11595	1415	3831	143,9	16008	505	33354	104,6	106,4
На 01.10.2005	11640	1345	4454	167,3	17861	737	36037	108,1	107,1
На 01.01.2006	12214	1254	6112	229,6	19205	834	39619	109,9	110,3
На 01.04.2006	11622	1131	6748	110,4	20609	896	41006	103,5	102,7
На 01.07.2006	11309	1083	7808	127,7	21058	1341	42599	103,9	102,9
На 01.10.2006	11312	945	9641	157,7	22671	1666	46235	108,5	105,9
На 01.01.2007	12894	880	14089	230,5	24706	1943	54512	117,9	111,6
На 01.04.2007	12408	745	17328	123,0	27230	2050	59761	109,6	101,3
На 01.07.2007	12745	665	21205	150,5	28572	2098	65285	109,2	104,2
На 01.10.2007	13215	540	25808	183,2	31551	3109	74223	113,7	108,6
На 01.01.2008	14678	462	30971	219,8	34922	3487	84520	113,9	116,6
На 01.04.2008	15131	329	33998	109,8	39690	3340	92488	109,4	109,7

– незадовільний захист прав найманих працівників на своєчасне та в повному обсязі одержання заробітної плати тощо.

Деякі фахівці, посилаючись на недоліки в організації оплати праці та співвідношення темпів зростання ВВП, грошових доходів і номінальної заробітної плати у порівнянні з динамікою ІСЦ, пропонують стримувати інфляцію за рахунок мораторію на прожитковий мінімум і зниження темпів зростання номінальної заробітної плати (рис. 3). Але це неприпустимо.

Розрахунки показують, що за період 1996-2007 рр. дійсно простежується прямо пропорційний зв'язок між ІСЦ та темпами зростання сукупних грошових доходів населення ($r=0,58$), оскільки зростає сукупний попит. Але зв'язок між ІСЦ та темпами зростання середньомісячної номінальної заробітної плати відсутній ($r=0,02$). Недостатньо вона збільшується також у відповідності до темпів зростання ВВП ($r=0,41$). Крім того, аналітики не враховують базові рівні заробітної плати, які є дуже низькими, а тільки темпи зросту.

В структурі сукупних доходів населення України, а відтак – грошових надходжень, значна частина припадає на соціальну допомогу та соціальні трансферти, зокрема у 2007 р. – 37,4 %. Значно менше – на легалізований прибуток, змішаний дохід, дохід від власності. Слід визнати, що саме останні показники є найбільш заниженими, оскільки в Україні є чимало дуже багатих людей, які приховують свої прибутки від оподаткування. Соціальна допомога та соціальні трансферти сьогодні становлять до 85-90% заробітної плати. При цьому основну частину соціальної допомоги та соціальних трансфертів населення одержує шляхом перерозподілу коштів через державний бюджет, меншу – через загальнообов'язкові державні соціальні страхові фонди.

Варто зауважити, що в економічно розвинених країнах через бюджет розподіляється майже половина ВВП, зокрема за 2006 р більше половини у Швеції (57,6 %), Данії (55,6 %), Фінляндії (52,3 %), а у Словенії та Литві – третина .

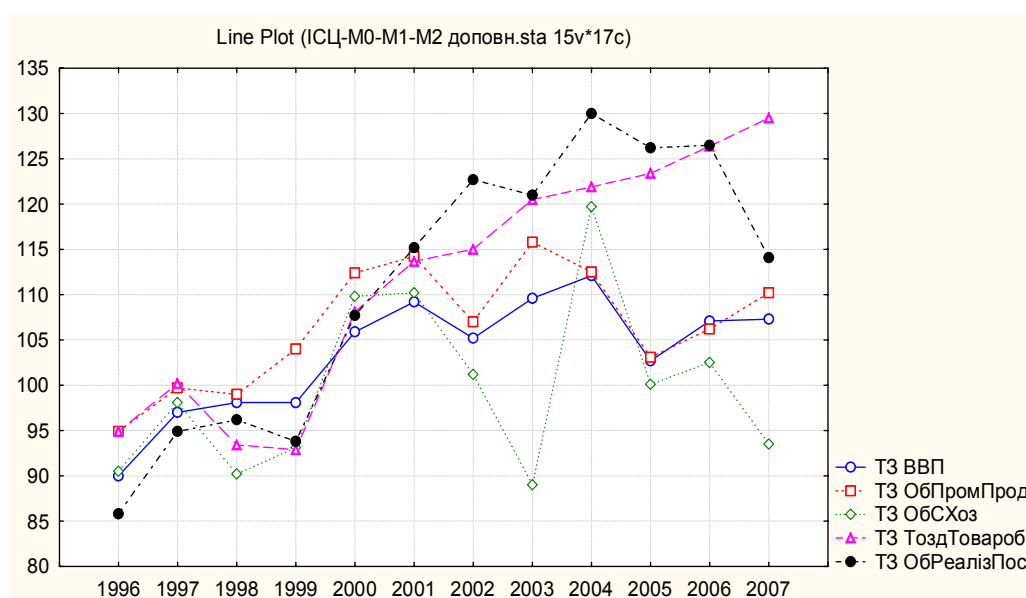

Рис. 2. Темпи зростання обсягів ВВП у порівнянні з темпами росту товарів та послуг, 1996-2007рр.

Що стосується державного бюджету України, то порівняно з 2001 р. він збільшився у 4 рази, однак він так і не досяг третини ВВП. Це не дає можливості уряду належним чином захистити вразливі верстви населення країни та виконати державні зобов'язання щодо встановлення гідної заробітної плати висококваліфікованим працівникам бюджетної сфери (таблиця 4, розраховано за даними Державного Казначейства України).

Таблиця 4

Зведений бюджет України, 2001-2007рр.

Рік	Доходи	Видатки	Дефіцит (-)/ профіцит (+)	Доходи	Видатки	Дефіцит (-)/ профіцит (+)
	млрд. грн.			У відсотках до ВВП		
2001	54,9	55,5	-0,6	26,9	27,2	-0,3
2002	61,9	60,3	1,6	27,4	26,7	0,7
2003	75,3	75,8	-0,5	28,2	28,4	-0,2
2004	91,5	102,51	-11	26,5	29,71	-3,2
2005	134,2	142,01	-7,8	30,4	32,21	-1,8
2006	171,8	175,51	-3,7	31,6	32,31	-0,7
2007	219,9	227,61	-7,7	30,8	31,91	-1,1
2007/ 2001, %	400,5	410,1				

Разом з тим, оскільки загальні видатки в Україні на соціальні потреби невеликі, не можна допускати „заморожування” соціальних програм, скорочення соціальних виплат з бюджету низькооплачуваним, мало захищеним верствам населення. Насамперед, треба вести боротьбу з корупцією та отриманням надприбутків, необхідно встановити граничну рентабельність у монопольному бізнесі, не допускати спекулятивних цін на ринку, особливо на продукти харчування. Адже сьогодні ціни на сільськогосподарську продукцію не виправдано перевищують закупівельну.

У роботі теоретично обґрунтовано, що в даних умовах в Україні, коли ринкові механізми вже не в змозі подолати кризу, кількаразово зростає роль держави шляхом негайного запровадження наступних економічних і соціальних захисних механізмів.

Першим є механізм оптимізації монетарної політики, спрямованої на оздоровлення банків, враховуючи об'єктивні процеси поширення світової фінансової кризи, які посилюють і без того загрозу переростання інфляції в галопуючу, треба приймати термінові міри по стабілізації діяльності банківської системи, повернути довіру населення до банків. Для цього необхідно забезпечити ліквідність банків по відношенню до заощаджень фізичних і юридичних осіб, тому комерційні банки потребують державної підтримки.

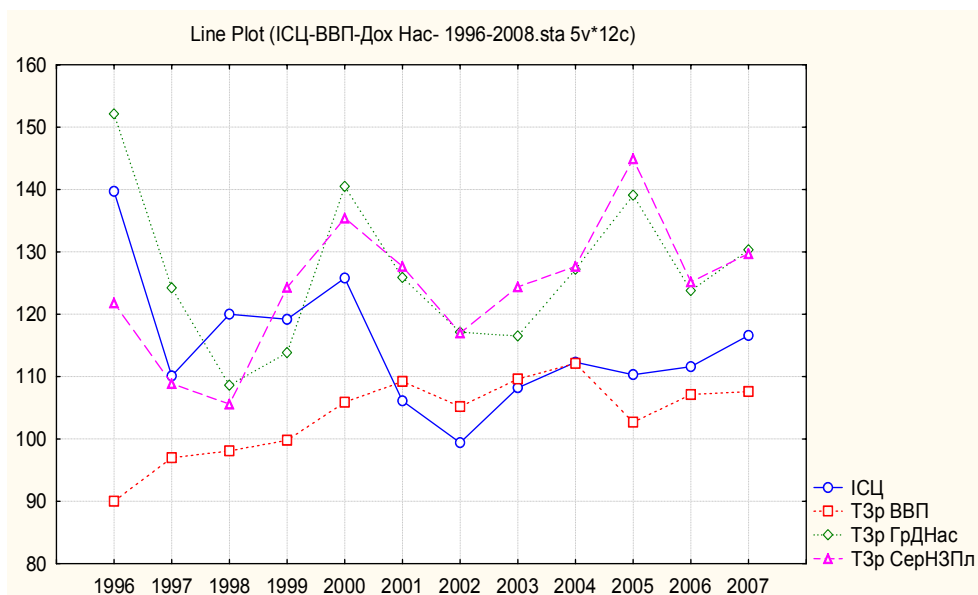

Рис. 3. Темпи зростання ВВП, грошових доходів і номінальної заробітної плати у порівнянні зі зміною ІСЦ в динаміці за 1996-2007рр.

Різні шляхи поповнення банківської системи грошми є виправданими, особливо за рахунок пільгових кредитів. На жаль перші транші МВФ можуть бути використані для заліку зовнішнього боргу. Тільки стабілізація діяльності НБУ і комерційних банків сприятиме встановленню реального курсу гривні, поверненню довіри клієнтів, а потім можна проводити здорову кредитну політику, без чого стає неможливим економічне зростання країни.

Сьогодні попит на споживчі товари в Україні залишається високим, пропозиції не задовольняють попит, до того ж за всіма агрегатами непомірно зростає грошова маса, яка не забезпечена товарною масою. Надмірно збільшився зовнішній борг, функціонування економіки та її тіньового сектору потребує додаткових обсягів грошей, посилюючи інфляцію. В цих умовах держава повинна проводити оптимальну монетарну політику, підняти авторитет банківської системи. Сьогодні треба вирішувати проблему повернення кредитів комерційним банкам в умовах, коли гроші стають надмірно дорогими, коли банки продовжують валютні спекуляції, а Центрбанк безуспішно намагається пробити валютний коридор при тому, що гривня відпущена на волю. Останнім часом обсяги заощаджень фізичних і юридичних осіб у банках зменшуються, тому що доходність від депозитних вкладень менша ніж витрати від росту цін. Щоб розірвати порочне коло (витрати через інфляцію, зростання темпів інфляції через надмірні витрати), Держбанки повинні різко збільшити відсоткові ставки по вкладах. Коли в Ощадбанку будуть вигідні умови, комерційні банки теж підуть таким шляхом. Звичайно, це може тимчасово гальмувати розвиток економіки, так як ставки по кредитах зростають, але водночас знизяться темпи споживчого кредитування, що є також ліками від інфляції.

У сфері монетарної політики також потрібно зменшити питому вагу готівки у грошовій масі шляхом розширення безготівкових розрахунків населення, розвитку систем довгострокового інвестиційного кредитування через мережу інвестиційних банків, знайти компромісні рішення стосовно іпотечного кредитування тощо. Заслуговує на увагу посилення контролю витратної частини бюджету, зокрема безпідставне зростання заробітної плати, надбавок і доплат в деяких структурах, економічно не забезпечені виплати вкладів тощо. Необхідно здійснити детінізацію економіки та легалізацію доходів, зменшити кількість податкових пільг для окремих юридичних осіб, підвищити ефективність використання бюджетних коштів.

Отже, сьогодні найважливішим шляхом щодо вирішення проблеми економічної рівноваги залишається контроль над кількістю грошей в обігу. Важливість монетарних чинників у боротьбі з інфляцією в НДР доведена як теоретично, так і практично. Але боротьба з інфляцією шляхом обмеження кількості грошей в обігу не може переступати

межу забезпеченості економіки грошима. Інвестування реального сектору економіки також не може відбуватися тільки за рахунок іноземних інвестицій, так як найкращим інвестором залишається населення, яке, споживаючи товари і послуги, вироблені у країні, реально інвестує частку своїх доходів у виробничий сектор економіки. Таким чином, обмеження обсягів грошових доходів населення з метою подолання інфляції попиту не може здійснюватись не тільки у зв'язку з погіршенням соціального стану громадян, а у зв'язку з гальмуванням економічного зростання. Другим, але найбільш значущим механізмом є інвестування у розвиток виробництва, тобто стимулювання пропозиції. Його реалізація обумовлена необхідністю стримування первинної причини інерційної інфляції, а саме – інфляції витрат, яка визначила обвал пропозиції і в останні роки є основною у всьому світі. Цей механізм не може подіяти швидко, але його необхідно реалізовувати негайно. І хоча найближчим часом пересічний українець буде платити за інфляцію, проте у перспективі заходи, спрямовані на розвиток економіки, забезпечать збільшення вітчизняних товарів та послуг. Ці заходи починаються з пільгової кредитної політики. Насамперед, пропозиція підтримується низькими обліковими і відсотковими ставками, що робить кредит більш доступним. Сьогодні у багатьох економічно розвинених країн відсоткові ставки нижче рівня інфляції. І хоча тут утворюються свого роду «ножиці» через необхідність підвищення процентних ставок комерційними банками, щоб гарантувати населенню заощадження, але впроваджувати інвестиційно-інноваційний механізм необхідно не дивлячись на те, що не всі гроші надходять до підприємств, навіть ті, що виділені державою.

Особливо актуальним завданням є якнайшвидше відродження села, збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. У даному контексті в НДР зроблено пропозиції в частині змін та доповнень в діюче законодавство стосовно розвитку агропрому. Необхідно вдосконалити методологію складання балансів попиту та пропозиції основних видів продовольства (зокрема, зерна та продуктів його переробки, м'яса, м'ясопродуктів, молока, молокопродуктів, олії та цукру), а також методологію оптимізації обсягів накопичення матеріальних цінностей державного матеріального резерву, зокрема, формування державного продовольчого резерву. Водночас доцільно проводити ефективну політику інтервенцій на окремих товарних ринках (зокрема зерна та нафтопродуктів) у разі виникнення тимчасових дефіцитів. Стає також зрозумілим необхідність створення на період економічної кризи державних корпорацій, які сприяють досягненню цілі виробництва: чим більше вітчизняних товарів, тим менша інфляція.

Третій механізм – зміцнення гривні. Коли долар падає, а гривня росте – це теж міра стримування інфляції. Тут просто: на свою тисячу гривень українець може купити більше імпортних товарів. Однак цей захист – як наркотик, дає тимчасове задоволення, але губить економіку, так як вітчизняні виробники програють конкуренцію, а імпорт витискує з ринку українську продукцію. Крім того, в останні роки збільшується зовнішньоторговий дефіцит, а штучна ревальвація гривні тільки загострює цю проблему, тобто створюються привабливі умови для імпорту і погіршуються для експорту. Ця ситуація посилюється зростаючим зовнішнім боргом. Перед тим, як «відкрити двері» імпорту необхідно розробити механізм захисту вітчизняних виробників від недоброчесної конкуренції, а споживачів – від неякісних товарів (послуг). Ще гірша ситуація склалася сьогодні, коли відбувається економічно необґрунтований обвал гривні. Помірна девальвація гривні, якщо вона обумовлена економічними чинниками, а не валютними спекуляціями і помірними діями партнерів ринку, ще не є трагедією.

З експортом, коли він є, і катастрофічно не зменшується, все у порядку, оскільки зростає гривневий дохід, а це – заробітна плата і робочі місця. З імпортом – складніше: дорожчають імпортні товари на внутрішньому ринку. І це особливо відчувається на ліках. Але створюються унікальні умови для вітчизняного товаровиробника через різке подорожчання імпорту і витискування іноземного виробника. Тобто, певна користь від послаблення гривні є, але хто цим скористується, коли інвестиційний розвиток стає складним?

І все ж девальвація гривні стала каталізатором інфляційних процесів, тому що

відбувся ефект неконтрольованого переносу валютного курсу на внутрішні ціни та імпорتنі товари, що посилює інфляційні очікування населення України. У цій ситуації потрібно розробити ефективні нормативно-правові та організаційно-економічні важелі впливу щодо: систематичного моніторингу характеру конкуренції на внутрішньому ринку для оперативного запобігання проявам монопольної поведінки українських товаровиробників і компаній-імпортерів; заходів вдосконалення інфраструктури ринків, сприяння розвитку системи оптової торгівлі та товарних біржових ринків, зменшення кількості посередницьких ланок; системи укладання довгострокових контрактів та формування державних товарних резервів для інтервенцій на проблемних ринках соціально важливих товарів.

Четвертий механізм – це цінова політика (контроль за цінами). Враховуючи недоліки у розв'язанні проблем ціноутворення, доцільним внести зміни і доповнення до Закону України «Про ціни та ціноутворення», якими визначити критерії та умови дозволеного адміністративного втручання на конкретний перелік соціально значущих товарів та послуг, граничний рівень рентабельності як виробників продукції, так і посередників. При реалізації продукції через торговельну мережу необхідно розробити ефективні важелі державного контролю за обґрунтованістю цін, а також визначити обмеження прямого втручання держави у ціноутворення. Необхідно передбачити поширення дії держави на суб'єктів господарювання – фізичних осіб з метою створення прозорого механізму ціноутворення, що унеможливить необґрунтоване зростання цін на соціально значущі товари та послуги. Потрібно розробити критерії розподілу суб'єктів господарювання за порядком встановлення та застосування цін і тарифів з метою визначення періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю).

П'ятий механізм – боротьба з монополіями. Необхідно визнати, що в Україні існують потужні монополізовані сегменти ринку споживчих товарів і послуг (будівництво, ЖКГ, Укргазпром, Мінтрансв'язку, тощо), де встановлюється економічно необґрунтовані ціни та монопольні тарифи. Разом з тим Україна є державою не лише великих, але й дрібних монополій. Добре, коли можливо контролювати ціни і тарифи відносно великих монополій. (Укртелеком, Укрзалізниця, Укрморрічфлот й ін.). Водночас, дрібні монополії, що диктують ціни на продовольчих і промтоварних ринках, порушуючи всі закони вільної конкуренції, являють не меншу небезпеку для економіки країни і шкоду для кожного громадянина. Ці монополії випали з поля зору держави. Тому необхідно покращення діяльності Антимонопольного Комітету та посилення здорової конкуренції, як важливішого напрямку боротьби з інфляцією і не тільки по відношенню до крупних корпорацій, але й стосовно місцевих бізнес-царків. Саме вони сьогодні штучно підвищують ціни на продукти харчування і більше впливають на зростання ІСЦ ніж природні монополії. Тут два основних шляхи стабілізації: стимулювання конкуренції та скорочення адміністративних перепон, більше свободи для всіх видів бізнесу.

Шостий механізм – податковий. Це непопулярний засіб, особливо на порозі президентських виборів. Перш за все, необхідно те, що існує у всіх розвинених країнах, де діє прогресивна шкала прибуткового податку з фізичних осіб. Тобто підняти ставку прибуткового податку для фізичних осіб, доходи яких більше середнього. Встановлення єдиної 15% ставки було зроблено ніби в очікуванні збільшення бюджетних надходжень через легалізацію заробітків, насамперед, в сфері тіньової економіки. Однак збільшення надходжень не відбулося і прогнози експертів у цій частині виправдані. Заслуговує на увагу встановлення податку на нерухомість, що зробить не вигідним спекулятивні вкладення в будівництво житла. Потребує ретельного аналізу і обґрунтування податку на прибуток підприємств та ПДВ через очікування оберненої залежності податкових надходжень від податкової ставки (крива Лафера). Тому заслуговує на увагу вибіркоче зниження податкового тиску, що є перевіреним способом пожвавлення виробництва, тобто збільшення пропозиції. Однією з причин тіньового сектора в економіці є також надмірний податковий тиск на фонд оплати праці. Безумовно зміна податкових ставок має багато супротивників, хоча істина може бути посередині. Аналіз податкової політики засвідчив потребу внесення змін до митного законодавства. Варто за допомогою введення високого експортного мита

захистити українську економіку від негативного світового впливу. Наприклад, це стосується неконтрольованого вивозу зерна, яке все рівно буде дорожчати на світових біржах.

Сьомий механізм – індексація доходів населення. Необхідно звернути увагу на те, що в цілому вітчизняне законодавство в частині індексації доходів населення в умовах підвищення споживчих цін, відповідає специфіці розвитку економіки країни і вимогам до соціального захисту. Але склад споживчого кошика, який покладений в основу розрахунків прожиткового мінімуму, був затверджений у 1992р. і більше не переглядався. Разом з тим, згідно Закону України “Про прожитковий мінімум” набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення мають переглядатися не рідше одного разу на п'ять років. Сьогодні величина прожиткового мінімуму не враховує низку життєво необхідних витрат: на будівництво чи купівлю житла або одержання його у найом, на освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, платні медичні послуги тощо. Включення цих витрат у прожитковий мінімум відповідало б принципам його формування, Закону України “Про прожитковий мінімум”, а також міжнародним стандартам, визначеним Конвенцією МОП № 117 про основні цілі та норми соціальної політики.

Не дивлячись на різні підходи щодо індексації у країнах з нині розвинутою економікою, вже склався загальний порядок (механізм) підвищення грошових доходів населення, який охоплює кілька загальних елементів, але за яких країни відрізняються у соціальному захисті: коло охоплюваних громадян; підстава (база) для індексації доходів (база для розрахунку); періоди розрахунку індексів цін і вартості життя; форми індексації; масштаб (ступінь) індексації; поріг індексації; частота (періодичність) індексації. Зазначені елементи, визначають певний порядок, тобто механізм індексації доходів, який має три основних різновиди: носить загальнонаціональний характер; проводиться на рівні фірм або деяких галузей; купівельна спроможність заробітної плати підтримується шляхом перегляду тарифних ставок і окладів у періоди укладання нових колективних договорів.

Проведене авторами статті дослідження показує, що відповідно до українського законодавства індексації підлягають: заробітна плата, пенсії, стипендії та інші соціальні трансферти. Підставою для індексації доходів в усіх країнах є ріст індексу цін або показник вартості життя. В нашій державі відстежується індекс цін. Відрізняється частота розрахунку індексу цін та вартості життя (індекси Лоу), бо в інших країнах ці показники можуть розраховуватись з різною періодичністю, а в Україні – при досягненні порогу індексації. В міжнародній практиці застосовуються різні масштаби індексації, наприклад, основна ставка заробітної плати або доплати, надбавки в залежності від росту цін. В Україні індексації підлягають грошові доходи населення в межах прожиткового мінімуму. Але в нашій країні індексація не враховує територіальні, галузеві, професійні та інші ознаки. Поріг індексації в Україні складає 1% і є найнижчим, а в світі він змінюється від 1 до 5 відсотків та може бути і вищим. Що стосується частоти (періодичності) індексації, то в світі індексація застосовується з різною періодичністю (наприклад, місяць, квартал, рік, вибірково), а в Україні періодичність залежить від руху цін.

Сьогодні, спираючись на результати дослідження і проведену експертну оцінку, можна у подальшому обґрунтувати доцільність внесення таких змін в діюче українське законодавство: підвищити поріг індексації до 2-3%; індексацію проводити при досягненні порогу індексації, але не частіше раз у квартал; змінити методику визначення прожиткового мінімуму та розглянути можливість його розрахунку в залежності від регіону та професії.

Але ці зміни необхідно реалізувати після подолання фінансово-економічної кризи.

Восьмий механізм – підтримка купівельного попиту населення шляхом сприяння підвищенню доходів економічно активного населення і посилення соціальних програм стосовно маргінальних верств населення. Попит необхідно збільшувати через стимулювання масового споживання, але за рахунок зароблених заробітних плат, проіндексованих пенсій і реалізації соціальних заходів, про що було обґрунтовано у аналітичній частині даної статті. Гроші повинні попасти в руки тим категоріям громадян, які швидко їх витратять. Тим самим

здійснюється підтримка вітчизняних товаровиробників. Саме тому соціальні програми у розвинених країнах у часи фінансово-економічної кризи не тільки не скорочуються, але й розширюються, охоплюючи безробітних, пенсіонерів, інвалідів й інших маргінальних верств населення. Така спрямованість соціально-політичного курсу сприяє стабільності у суспільстві. Проте серед окремих фахівців битує думка щодо провакаційності таких заходів, які на їх погляд, посилюють інфляцію. Але треба приймати у розрахунок той факт, що у період фінансово-економічної кризи водночас з підвищенням цін є характерною і зворотня тенденція – вимушена дефляція, коли споживчі товари продають за цінами, нижче своєї собівартості. І це явище суттєво скорочує шлях до дефолту, коли не тільки партнери ринку, але й держава не може розрахуватися по своїх заборгованостях.

Дев'ятий механізм – підтримка зайнятості економічно активного населення. Держава повинна проводити політику збереження робочих місць і сама створювати їх. Держава також мусить сприяти роботодавцям у створенні нових робочих місць. Пріоритети у цьому напрямку належать трудомістким галузям народного господарства, особливо розвитку всієї інфраструктури, автобанів, залізничного колійного господарства тощо. Тобто потрібно вкладати гроші в нові технології, освіту і науку, охорону здоров'я, будувати дороги, роздавати дешеві кредити селянам, стимулювати дрібний і середній бізнес. Головне ж – всіма шляхами розвивати виробництво, використовуючи всі джерела фінансування, в тому числі до 75% коштів від приватизації держмайна.

Важливим є передбачення з боку держави стартового капіталу для осіб, що втратили роботу, з метою організації ними малого бізнесу. Розмова йде про грошову суму біля 20 тис. гривень. Але найбільш корисним є реалізація законодавства в частині спрощеної процедури реєстрації і ліцензування малого бізнесу за принципом «одне вікно».

Висновки і перспективи подальших розробок. Питання підвищення соціального захисту населення в Україні залишається актуальним та на сьогодні першочерговим. Та особливої проблемності воно набуває в умовах одночасно світової та внутрішньої фінансово-економічної кризи. Загальний економічний спад та політична неврегульованість в Україні ще більше загострюють і без того болючі питання соціального захисту населення. Але для подолання кризи необхідна консолідація суспільства, згуртованість усіх громадян навколо загальнонаціональних цінностей. І тільки подолавши кризу, можна буде зорієнтувати економіку країни на її основне призначення: реальне підвищення добробуту усіх громадян країни та посилення соціального захисту тих верств населення, які його потребують у першу чергу.

Література

1. Скулиш Ю.І. Механізми забезпечення соціального захисту населення в Україні / Ю.І. Скулиш // Економіка та держава. – 2008. – №7. – С.57-60.
2. Лич О.В. Реформування механізму державного регулювання соціального захисту населення / О.В. Лич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №5. – С.130-135.
3. Флорескул Н. Роль фінансової системи в підвищенні соціального захисту населення України / Н. Флорескул // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2008. – №1. – С. 80-86.
4. Стеценко Т.О. Фінансові аспекти забезпечення соціального захисту населення в умовах суспільної трансформації / Т.О. Стеценко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №1. – С.130-136.
5. Стеценко Т.О. Удосконалення механізму реалізації соціально-економічних гарантій у системі пенсійного страхування / Т.О. Стеценко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №3. – С.165-171.
6. Аналітичний портал «Мировая экономика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ereport.ru>.
7. Офіційний сайт національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.